

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Revue biblique, τόμ. 130, τεύχ. 1 (2023)

Ἡ περιοδικὴ ἔκδοσις τῆς Γαλλικῆς Βιβλικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνοίγει τὸ πρῶτο τεύχος γιὰ τὸ τρέχον ἔτος μὲ μία σύντομη μελέτη τοῦ Ebenhard Bons μὲ τίτλο: “Hand or Finger? A Short Note on *Job* 29:9 and its Septuagint Translation” [σσ. 5-11]. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου ἐπικεντρώνεται σὲ μία ἰδιάζουσα φράση ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ (29, 9) κατὰ τοὺς Ο΄, ποὺ θέλει τὴν ἐπίθεσις δακτύλου στὸ στόμα ὡς σημάδι σιωπῆς: «ἐπαύσαντο λαλοῦντες δάκτυλον ἐπιθέντες ἐπὶ στόματι». Πρόκειται γιὰ μία μεταφραστικὴ ἐπιλογή ποὺ διαφοροποιεῖται ἐλαφρῶς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο μασοριτικὸ κείμενο, ὅπου ἀντὶ τοῦ δακτύλου γίνεται ἀναφορὰ γιὰ τὴ χρήση ὀλόκληρου τοῦ χεριοῦ. Σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ σύντομου σημειώματος εἶναι νὰ δείξει ὅτι ὁ μεταφραστὴς τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ ἀντικαθιστᾷ σκόπιμα μία χειρονομία μὲ μία ἄλλη, ἐπειδὴ ἡ σημασία τῆς χειρονομίας ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἑβραϊκὸ κείμενο δὲν εἶναι ἀπολύτως προφανὴς σὲ ἓνα ἑλληνιστικὸ πλαίσιο.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: „Ägypten, Assur und die Wüste im Buch Hosea“ [σσ. 12-40] ἀπὸ τὸν Frank Überschaer, ὁ ὁποῖος καταπιάνεται μὲ τὴν πρόσληψη τῆς εἰκόνας κυρίως τῆς Αἰγύπτου καὶ δευτερευόντως τῆς Ἀσσυρίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἐρήμου στὸ βιβλίον τοῦ Ὡσηέ. Ἐνῶ ἡ Ἀσσυρία ἀναφέρεται συχνὰ ὡς πολιτικὴ δύναμις τοῦ 8ου αἰ. π.Χ., ἡ Αἴγυπτος περιγράφεται τόσο ὡς πολιτικὴ δύναμις ὅσο καὶ ὡς μυθολογικὴ ὄντοτητα. Ὁ σ. ἐστιάζει στὶς ἀναφορὰς στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐπισημαίνει ὅτι στὰ πρωιμώτερα στάδια τοῦ βιβλίου ἡ Αἴγυπτος ἀναφέρεται ὡς τόπος τῆς πρώτης συνάντησης μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰσραήλ, χωρὶς καμμία ἀναφορὰ στὸ γεγονός τῆς Ἐξόδου ὡς παράδοσις ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὴ δουλεία. Καθὼς αὐτὸ τὸ στοιχεῖο εἶναι καθοριστικὸ γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἀναπτύσσεται στὸ Ὡσηέ 12, 1-13, 8, ὁ σ. συμπεραίνει ὅτι κατὰ τὴν πρωιμώτερη ἐκδοχὴ τοῦ βιβλίου δὲν ὑπῆρχε καμμία γνώση τοῦ συγκεκριμένου γεγονότος. Ἡ ἄποψη αὐτὴ συμβαδίζει ἐξ ἄλλου καὶ μὲ τὰ εἰκονογραφικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ πιὸ πρόσφατα πρότυπα γιὰ τὴ χρονολόγησις τῆς ἱστορίας τῆς Ἐξόδου.

Στὸν χῶρο τῆς Καινῆς Διαθήκης μᾶς μεταφέρει ἡ μελέτη τοῦ Francesco Bianchini μὲ θέμα: «Trova Filippo e Gesù gli dice: “Seguimi”: Il personaggio Filippo nel quarto vangelo» [σσ. 41-53] καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὸ πρόσωπο τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου, ὅπως αὐτὸ σκιαγραφεῖται στὸ *Κατὰ Ἰωάννην* Εὐαγγέλιον. Ἀνάμεσα στὶς πολυάριθμες μελέτες γιὰ τὶς προσωπικότητες τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου, δὲν ἔχει ἀκόμη δοθεῖ προσοχὴ στοὺς δευτερεύοντες χαρακτήρες. Ὡστόσο, μία μόνο συμβολὴ ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν Φίλιππο, ἡ ὁποία ὅμως ἀφιερώνει ἐλάχιστο χῶρο στὴν ἀνάλυσιν τῶν χωρίων ποὺ τὸν ἀφοροῦν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκύπτει ὡς ἐλλιπής. Ἀντίθετα, ὁ σ. ἔχει ὡς στόχον νὰ προσφέρει μία συνολικὴ ἀποτίμησιν τοῦ προσώπου τοῦ Φιλίππου στὸ *κατὰ Ἰωάννην* Εὐαγγέλιον. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν

τῶν σχετικῶν χωρίων καταδεικνύεται ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπῆρξε ἕνας μαθητῆς ποῦ χαρακτηριζόταν ἀπὸ ἀτελῆ πίστη, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ δυσκολευόταν νὰ κατανοήσῃ πλήρως τὴν ταυτότητά του, ἐν τούτοις κατέστη ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ.

Μὲ τὸ *Κατὰ Ἰωάννην* Εὐαγγέλιο καταπιάνεται καὶ ὁ Christophe Rico στὴ μελέτη του μὲ τίτλο: «*Jn 8, 25 au risque de l'herméneutique: les versions anciennes*» [σσ. 54-71]. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ σ. ἐξετάζει τὴ συριακὴ, τὴν κοπτικὴ καὶ τὴ λατινικὴ ἐκδοχὴ τοῦ χωρίου *Ἰω. 8, 25*. Ἰδιαίτερη προσοχὴ δίδεται στὴ λατινικὴ μετάφραση τῆς Βουλγάτας, ἡ ὁποία σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ συγκεκριμένο ἐδάφιο ἔχει συχνὰ ἐπικριθεῖ. Γιὰ νὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς πλήρως τὴν ὀρθότητά της, σημειώνει ὁ σ., πρέπει νὰ κατανοήσῃ τοὺς ἐρμηνευτικοὺς κανόνες ποῦ ἐφήρμοξε ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος στὴ μετάφρασή του.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη μὲ θέμα: “On the Historical Meaning of the Tannaitic Expression “No Time to Pour [Libation Wine]”: A Study in the *Realia* of Roman Palestine in the Second Century CE” [σσ. 72-97] ἀπὸ τὸν Emmanuel Friedheim, ἡ ὁποία καταπιάνεται μὲ τὴ ραββινικὴ παράδοση καὶ πιὸ συγκεκριμένα μὲ μία συγκεκριμένη λατρευτικὴ ἀναφορὰ στὴ *Μισνά Ἄβοντὰ Ζαρά* 5, 6: «“Ὅταν μιὰ μονάδα ἔρρευας/ἀναγνωριστικὴ ομάδα παγανιστῶν μπαίνει σὲ μιὰ πόλη σὲ καιρὸ εἰρήνης, τὰ ἀνοιχτὰ πιθάρια ἀπαγορεύονται, ἀλλὰ τὰ σφραγισμένα ἐπιτρέπονται. Σὲ καιρὸ πολέμου ἐπιτρέπονται καὶ τὰ δύο εἶδη, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει χρόνος/διαθεσιμότητα νὰ χυθεῖ [κρασὶ σπονδῆς]». Ἡ ἐν λόγω σπονδὴ ἀπαιτεῖ ἐπομένως χρόνο. Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι δὲν πρόκειται μᾶλλον γιὰ μιὰ συνηθισμένη σπονδὴ ποῦ συνίσταται στὴν ἔκχυση λίγων μόνο σταγόνων. Ἀντίθετα πιστεύει ὅτι στὴν πραγματικότητά πρόκειται γιὰ μιὰ μοναδικὴ μορφή νεοπουθαγόρειας σπονδῆς, ποῦ ἦταν διαδεδομένη στὶς ρωμαϊκὲς στρατιωτικὲς μονάδες καὶ ἡ ὁποία ἦταν γνωστὴ στοὺς ραββίνους.

Στὸ πεδίο τῆς Βιβλικῆς Ἀρχαιολογίας ἀνήκει ἡ μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο: “Re-considering Toilet Installations in the Southern Levant” [σσ. 98-116] ἀπὸ τὸν Filip Vukosavonić. Ὁ σ. παρέχει μιὰ συστηματικὴ ἐπισκόπηση τῶν διάτρητων κυβοειδῶν λίθων, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σιδῆρου καὶ βρέθηκαν στὴ Νοτιοανατολικὴ Λεκάνη τῆς Μεσογείου, ποῦ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀπὸ καιρὸ διαδεδομένη ἄποψη ὅτι ὁ ἐν λόγω λίθος ἀποτελοῦσε μιὰ ἐγκατάσταση τουαλέτας τοποθετημένη μέσα σὲ μιὰ ὑποδομὴ ὑγιεινῆς. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἔχει πρόσφατα ἀμφισβητηθεῖ σὲ διάφορες ἐργασίες ποῦ προτείνουν ὅτι οἱ λίθοι καὶ οἱ χῶροι στοὺς ὁποίους βρέθηκαν εἶχαν λατρευτικὴ χρῆση, ἄποψη ποῦ ὁ σ. ἀμφισβητεῖ.

Ἡ τελευταία κατὰ σειράν μελέτη ἀνήκει καὶ πάλι στὸν Christophe Rico μὲ τίτλο: «*La conjonction ἕως en grec ancien: à propos de Mt 1, 25. IV. Textes de la Septante à substrat araméen*» [σσ. 117-130]. Πρόκειται γιὰ μιὰ αὐστηρὰ φιλολογικὴ ἐργασία ποῦ ἐξετάζει τὴ χρῆση τῆς δευτερεύουσας χρονικῆς πρότασης ποῦ εἰσάγεται μὲ τὸν σύνδεσμο ἕως τόσο στὴν *Καينὴ Διαθήκη* ὅσο καὶ στοὺς Ὁ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξετάσῃ καὶ τὸ ἀραμαϊκὸ ὑπόβαθρο ποῦ ὀδηγεῖ σὲ συγκεκριμένους μεταφραστικὲς ἐπιλογές.

Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μὲ τὶς καθιερωμένες βιβλιοκρισίες σχετικὰ μὲ πρόσφατες μονογραφίες ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν βιβλικῶν σπουδῶν.

Journal of Early Christian Studies, τόμ. 31, τεύχ. 1 (2023)

Τὸ πρῶτο τεύχος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τῆς Βορειοαμερικανικῆς Ἑταιρείας Πατερικῶν Σπουδῶν γιὰ τὸ τρέχον ἔτος ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τοῦ M. David Litwa μὲ τίτλο: “Deification and Defecation: Valentinus Fragment 3 and the Physiology of Jesus’s Digestion” [σσ. 1-18]. Ὁ σ. ἐστιάζει σὲ ἓνα σπάρραγμα τῆς διδασκαλίας τοῦ γνωστικοῦ Οὐαλεντίνου, ὅπως αὐτὸ σώζεται ἀπὸ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρῆα στὸ ἔργο του *Στρωματεῖς*. Σύμφωνα μὲ τὸ σωζόμενο κείμενο, ὁ Ἰησοῦς δὲν ὑφίστατο τὴ φυσικὴ διαδικασία ἀποβολῆς τῶν τροφῶν, κι αὐτὸ διότι κατὰ τὶς ἰατρικὲς καὶ ἀνθρωπολογικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς οἱ τροφῆς κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πέψης σάπιζαν στὸν χῶρο τοῦ ἐντέρου. Γιὰ τὸν Οὐαλεντίνου ἐπομένως, ἀλλὰ ἀργότερα καὶ γιὰ τὸν Ἐπιφάνιο Σαλαμῖνος, ἦταν ἀδιανόητο νὰ περιέχεται σήψη καὶ κατ’ ἐπέκταση φθορὰ στὸν Ἰησοῦ. Ἡ Χριστολογικὴ αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ γνωστικοῦ συγγραφέα φαίνεται πῶς δὲν ὑπονόμει εὐθέως τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ ἦταν ταυτόχρονα ἴδιο ἀλλὰ καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα πτωτικὰ σώματα. Ὁ Ἰησοῦς δηλαδὴ, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὸν Οὐαλεντίνου, εἶχε ὅλα τὰ πεπτικά ὄργανα ποὺ ἔχουν καὶ οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι ἀλλὰ δὲν λειτουργοῦσαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἢ ἐγκράτεια Του ἀπαθανάτισε καὶ θεοποίησε τὸ σῶμα Του.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Vít Hušek μὲ θέμα: “In Search of Clement of Alexandria’s Hypotyposes” [σσ. 19-31], ἡ ὁποία παραμένει θεματικὰ στὸ κειμενικὸ *corpus* τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, αὐτὴ τὴ φορά μὲ τὴν ὑποτιθέμενη ὑπαρξὴ τοῦ ἔργου *Ἰποτυπώσεις*. Ὁ σ. ἐπανεξετάζει ὅλη τὴν προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου, γιὰ τὸ ὁποῖο μοναδικὴ σύγχρονη μαρτυρία ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Louis-Alexandre d’Antraignes, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ εἶδε μὲ τὰ μάτια του σὲ ἓνα χειρόγραφο τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Μακαρίου στὸ Wadi Natrun τὸ 1779. Κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 20οῦ αἰ., ὁ Eric Osborn, βασιζόμενος στὶς πληροφορίες τοῦ d’Antraignes, προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς νὰ ἐντοπίσει τὸ ὑποτιθέμενο χειρόγραφο. Ἡ μελέτη καταλήγει συμπερασματικὰ ὅτι ὑπάρχουν καλὰ τεκμηριωμένες ἀμφιβολίες σχετικὰ μὲ τὴν ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ d’Antraignes καὶ ἀμφισβητεῖ ἐν τέλει τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ χειρογράφου.

Ἀπὸ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρῆα ἡ Elizabeth Sunshine Koroma μᾶς μεταφέρει στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, μὲ τὴ μελέτη τῆς ὑπὸ τὸν τίτλο: “Imprecatory Psalms as Prophecy: How John Chrysostom’s *Commentary on the Psalms* Addresses the Moral Problem of Anger” [σσ. 33-56]. Ἡ σ. ἐστιάζει τὸ ἐρευνητικὸ τῆς ἐνδιαφέρον στὸ ἔργο *Ἐξήγησις εἰς τοὺς Ψαλμούς*, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς στὴν ἀντιοχειανὴ περίοδο τοῦ Χρυσοστόμου μεταξὺ 386 καὶ 398 μ.Χ. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἠθικοπλαστικὸν χαρακτήρος ἔργο, ποὺ ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν ἀκροατῶν/ἀναγνωστῶν στὴ διαχείρισιν τῶν συναισθημάτων τους. Στὸ ἐν λόγῳ ἔργο ὁ ἅγ. Ἰω. Χρυσόστομος ἐρμηνεύει κατὰ κύριο λόγο τοὺς *Ψαλμούς* ὡς ἱερὰ κείμενα ποὺ ἐκφράζουν σωτήρια συναισθήματα, τὰ ὁποῖα ἂν καὶ ἐπώδυνα ἐνθαρρύνουν στὴν ἀρετὴ. Γιὰ παράδειγμα, ἡ θλίψις ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητη ἀκόλουθο τῆς

μετάνοιας ὡς ἀπάντηση στὴν ἀνθρώπινη ἀμαρτία, ἐνῶ ὁ θυμὸς ἀποτελεῖ στὴν οὐσία μέσο ἐνθάρρυνσης γιὰ τὴ μετάνοια τῶν ἀμαρτωλῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη μὲ θέμα: “Augustine and the Origins of North African Anthropomorphism” [σσ. 57-84] ἀπὸ τὸν Brendan A. Harris, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνασυστήσῃ τὶς ἀνθρωπομορφικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Βορειοαφρικανικοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγουστίνου, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τόσο τῶν κειμένων τοῦ ἐπισκόπου Ἰππῶνος ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀνθρωπομορφισμοῦ ἀπὸ τὸν πρῶμο Χριστιανισμό. Φαίνεται πῶς ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς τῶν συγχρόνων τοῦ Αὐγουστίνου στὴ Βορειοαφρικανικὴ Ἐκκλησία ἦταν πολὺ πιὸ ἀνεπτυγμένος ἀπὸ ὅ,τι συνήθως πιστεύεται μέχρι τώρα ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Σύμφωνα μὲ τὸν σ., ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνθρώπινη σωματικὴ μορφή ἀποτελοῦσε μέρος ἐνὸς εὐρύτερου πλέγματος θεολογικῶν πεποιθήσεων ποὺ θεμελιωνόταν σὲ κατηγορίες ὅπως ἡ *θέαση τοῦ Θεοῦ* (*visio Dei*) καὶ τὸ κατ’ εἰκόνα (*imago Dei*). Ἐπιπλέον, μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Alexander Golitzin, ὁ σ. ἐντάσσει τὶς Βορειοαφρικανικὲς ἀνθρωπομορφικὲς ἀντιλήψεις στὸν εὐρύτερο γεωγραφικὸ χῶρο τῆς Ἀνατολῆς (Αἴγυπτος, Συρία καὶ Μεσοποταμία). Οἱ ὁμοιότητες αὐτὲς ἐρμηνεύονται ὑπὸ τὸ πρίσμα ἐνὸς κοινοῦ ὑποβάθρου, τὸ ὁποῖο βασίζεται στὴν ἐβραϊκὴ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἀποκαλυπτικὴ παράδοση ποὺ ἐπιμένει ἐμφατικὰ στὴ σωματικὴ μορφή τοῦ Θεοῦ.

Ἡ τελευταία κατὰ σειρὰν μελέτη τοῦ τεύχους ἀνήκει στὸν Jeremiah Coogan καὶ φέρει τὸν τίτλο: “Reading (in) a Quadriform Cosmos: Gospel Books in the Early Christian Bibliographic Imagination” [σσ. 85-103]. Ὁ σ. διερευνᾷ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον οἱ πρῶμοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἀξιοποίησαν μία εὐρέως διαδεδομένη στὸν χῶρο τῆς Ρωμαϊκῆς Μεσογείου γλωσσικὴ κοσμολογία, ὥστε νὰ προωθήσουν ἓνα συγκεκριμένο βιβλιο-κοσμολογικὸ σχέδιο· μὲ ἄλλα λόγια δηλαδὴ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἀναδυόμενου τετραπλοῦ Εὐαγγελίου μὲ τὴν καθιερωμένη δομὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀξιοποιώντας σχετικὲς ἔννοιες ἀπὸ τὰ πεδία τῆς μετεωρολογίας, τῆς γεωγραφίας, τῆς μουσικῆς, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἀστρονομίας, μία σειρὰ χριστιανῶν συγγραφέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Εἰρηναῖος, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος, ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, ὁραματίστηκαν ἓνα σῶμα εὐαγγελικῶν κειμένων ποὺ ἀποτελεῖται ἀκριβῶς ἀπὸ τέσσερα κείμενα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς παρῆγε ἓναν τρόπο νὰ ἀρθρώνεται ἡ συνοχὴ τοῦ τετραπλοῦ Εὐαγγελίου – τόσο μὲ τὸν ἑαυτό του ὅσο καὶ μὲ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο. Τοποθετώντας τόσο τὰ γνωστὰ ὅσο καὶ τὰ παραμελημένα στοιχεῖα στὸ πλαίσιο τῆς ἀρχαίας κοσμολογίας, ὁ σ. καταδεικνύει ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ θεωροῦσαν ὅτι ὑπάρχει μία θεϊκὰ καθορισμένη ἀντιστοιχία μεταξὺ τοῦ τετραπλοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ τετραπλοῦ κόσμου.

Τὸ τεῦχος συμπληρώνεται μὲ τὴν καθιερωμένη στήλη βιβλιοκρισιῶν ποὺ ἀφοροῦν μονογραφίες στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο τοῦ πρῶμου Χριστιανισμοῦ.

Journal of Orthodox Christian Studies, τόμ. 5, τεύχ. 1 (2023)

Το πρόσφατο τεύχος τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης τοῦ κέντρου Ὁρθοδόξων Χριστιανικῶν Σπουδῶν τοῦ Fordham University ἀνοίγει μὲ τὴ μελέτη τῆς Christina M. Gschwandtner ὑπὸ τὸν τίτλο: “Offering Life, Love, and Hospitality: The Icon as Lens for the Intersection of Aesthetic and Religious Phenomenality in Three Contemporary Accounts” [σσ. 1-22]. Ἡ σ. ἐξετάζει τὴ διασύνδεση καὶ τοὺς ἐκτεταμένους παραλληλισμοὺς μεταξὺ αἰσθητικῆς καὶ θρησκευτικῆς διάστασης σὲ τρεῖς σύγχρονους φαινομενολόγους, τοὺς Michel Henry, Jean-Luc Marion καὶ Richard Kearney. Ἐπικεντρώνεται ἰδιαίτερα στὶς συζητήσεις τους γιὰ τὶς εἰκόνες ὡς τόπο αὐτῆς τῆς συνάντησης μεταξὺ τέχνης καὶ θρησκείας, ἐξετάζοντας τὸν ρόλο ποὺ διαδραματίζουν αὐτὰ τὰ παραδείγματα γιὰ τὶς ἀντίστοιχες ἀναλύσεις τους γιὰ τὴν τέχνη. Ἡ μελέτη ὁλοκληρώνεται μὲ μία σύντομη κριτικὴ τῶν δομικῶν παραλληλισμῶν μεταξὺ αἰσθητικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐμπειρίας ποὺ προϋποθέτουν αὐτὲς οἱ προσεγγίσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ γαλλόφωνη φαινομενολογία εὐρύτερα.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Timm Heinbokel μὲ θέμα: “Origen’s Christian *Epistēmē* in *De Principiis: Exegesis as Ktisis*” [σσ. 23-46], ποὺ καταπιάνεται μὲ τὴ θεολογικὴ ἐπιστημολογία στὸν Ὀριγένη. Πράγματι, παρὰ τὸ ὅτι τὸ ἔργο *Περὶ Ἀρχῶν* τοῦ Ὀριγένους ἄσκησε τεράστια ἐπιρροή στὸς πρώτους χριστιανοὺς συγγραφεῖς, ὡστόσο λίγα ἔργα ἔχουν δεχθεῖ τόσο ἔντονη καὶ πολεμικὴ κριτικὴ τόσο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅσο καὶ μέχρι τὶς ἡμέρες μας. Ὁ σ. προτείνει μιὰ φρέσκια ἀνάγνωση τοῦ *Περὶ Ἀρχῶν*, ποὺ βασιζέται στὶς ἔννοιες τοῦ σώματος καὶ τῆς κίνησης στὸν Ὀριγένη, καθὼς καὶ στὴν κεντρικὴ σημασία ποὺ ἀπέδιδε ὁ Ἀλεξανδρινὸς συγγραφέας στὴ μίμηση. Σύμφωνα πάντα μὲ τὸν σ., τὸ πρῶτο καὶ τὸ τέταρτο βιβλίον τοῦ ἐν λόγω ἔργου ἀποτελοῦν τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ξεδιπλώνεται ἡ ἐπιστημολογία τοῦ Ὀριγένους.

Σὲ διαφορετικὸ χῶρο χρονικά, γεωγραφικά καὶ εἰδολογικά μᾶς μεταφέρει ἡ μελέτη τοῦ Philipp Dorroll ὑπὸ τὸν τίτλο: “Enjoyers of the Divine Nature: *Theosis* According to Theodore Abū Qurra” [σσ. 47-70]. Πρόκειται γιὰ μελέτη ποὺ ἀναλύει τὸ ἔργο τοῦ ἀραβόφωνου Χαλκηδόνιου θεολόγου τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀββασιδῶν Θεόδωρου Abū Qurra (περ. 755-830). Ἄν καὶ τὸ ἔργο του εἶναι γνωστὸ στὸς εἰδικούς τῶν ἰσλαμικῶν σπουδῶν, παραμένει σὲ μεγάλο βαθμὸ ἄγνωστο στὴ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία. Ἀναλύοντας προσεκτικὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὸ δόγμα τῆς θέωσης, ὁ σ. ἐπιχειρηματολογεῖ ὑπὲρ τῆς ἐκ νέου ἀνακάλυψης καὶ ἐνσωμάτωσης τοῦ ἔργου τοῦ Θεοδώρου στὴ σύγχρονη κατανόηση τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς παράδοσης. Ὁ Θεόδωρος ἀναπτύσσει μιὰ ἔννοια τῆς θέωσης, ποὺ προορίζεται νὰ εἶναι λογικὰ κατανοητὴ καὶ καθολικὰ προσιτὴ. Ὁ κεντρικὸς ἰσχυρισμὸς τοῦ Θεοδώρου εἶναι ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς πᾶνω στὶς καθημερινὲς ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες καὶ ἐμπειρίες ὀδηγεῖ στὴν ἀλήθεια ὅτι ὅλοι εἴμαστε πλασμένοι γιὰ νὰ ἀπολαμβάνουμε αἰῶνια τὴ θεία φύση. Ἀφοῦ ἀναλύει τὴ μέθοδο καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του μὲ φιλοσοφικὴ καὶ γλωσσικὴ λεπτομέρεια, ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. ὁλοκληρώνει τὴ μελέτη μὲ κάποιες σκέψεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀξία

τῶν ἐνοράσεων τοῦ Θεοδώρου στὸ πλαίσιο τῆς σύγχρονης ὀρθόδοξης θεολογικῆς ἐπιστημολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας.

Σὲ παρόμοιο σχετικὰ πλαίσιο κινεῖται καὶ ἡ μελέτη μὲ θέμα: “Universal Salvation in Christian and Islamic Thought: The Arabic Reception of Isaac of Nineveh” [σ. 71-94] ἀπὸ τὸν John Zaleski, ποὺ καταπιάνεται μὲ τὴ διαθρησκειακὴ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν ἀναφορικὰ μὲ τὴν κόλαση, τὸ θεῖο ἔλεος καὶ τὴν καθολικὴ σωτηρία, ὅπως καταγράφονται σὲ μίαν ἀραβικὴ μετάφραση τῶν γραπτῶν τοῦ Ἰσαὰκ τῆς Νινευῆ ποὺ χρονολογεῖται τὸν 10ο αἰ. Ἡ μετάφραση αὐτὴ παρήχθη στὸ σημερινὸ Ἰράκ ἀπὸ ἓναν χριστιανὸ τῆς Ἀνατολικῆς Συριακῆς παράδοσης ὀνόματι Ἡανῦν ibn Yūhannā ibn al-Salt. Στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασης, ὁ Ἡανῦν γνωστοποιεῖ στὸν ἀνώνυμο παραλήπτη τοῦ ἔργου του τὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσαὰκ περὶ παγκόσμιας σωτηρίας. Ὅπως πρῶτος πρότεινε ὁ Alexander Treiger, ὁ παραλήπτης τοῦ Ἡανῦν ἦταν κατὰ πᾶσα πιθανότητα μουσουλμάνος. Ἀναλύοντας τὴ συζήτηση τοῦ Ἡανῦν γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἰσαὰκ ὑπὸ τὸ πρῖσμα σύγχρονων ἰσλαμικῶν πηγῶν, καθὼς καὶ ἐνὸς ἰουδαϊκοῦ-ἀραβικοῦ κειμένου, ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἡανῦν ἀναδιατύπωσε τὶς διδασκαλίες τοῦ Ἰσαὰκ προκειμένου νὰ μιλήσει σὲ ἓνα πολυθρησκευτικὸ ἀκροατήριο καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει συζητήσεις σὲ ἰσλαμικοὺς κύκλους σχετικὰ μὲ τὴν αἰωνιότητα τῆς κόλασης καὶ τὸ εὖρος τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ Ἡανῦν ἀποκαλύπτει ἔτσι τὴ σωτηριολογία ὡς ἓνα κοινὸ πεδίο στὸν κόσμον τοῦ σουλτανάτου τῶν Ἀββασιδῶν, ὅπου οἱ ἐβραϊκῆς, χριστιανικῆς καὶ ἰσλαμικῆς ἀπόψεις διασταυρώνονταν καὶ ἐπηρέαζαν ἢ μίαν τὴν ἄλλη.

Σὲ τελείως διαφορετικὸ κλίμα μᾶς μεταφέρει ἡ ἐπόμενη κατὰ σειρὰν μελέτη, αὐτὴ τοῦ Jacob Kassin μὲ τίτλο: “Orthodoxy for Educated Doubters: *Foma* and the Uses of the Russian Literary Canon Online” [σ. 95-117]. Πρόκειται γιὰ μελέτη ποὺ προσεγγίζει τὸν ἰστότοπο τοῦ Ρωσικοῦ Ὀρθόδοξου περιοδικοῦ *Foma* (ρωσικὴ ἐκδοχὴ τοῦ ὀνόμ. «Θωμᾶς»), ποὺ ἀποτελεῖ ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ δημοφιλεῖς ἰστοτόπους γιὰ τὴ θρησκεία στὴ Ρωσία σήμερα (foma.ru). Αὐτοδιαφημιζόμενο ὡς «περιοδικὸ γιὰ ἀμφισβητίες», τὸ περιεχόμενο τοῦ *Foma* ἔχει σχεδιαστεῖ γιὰ νὰ καλλιεργήσει ἓνα κοινὸ μορφωμένων ἐπαγγελματιῶν, ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἀποτελοῦν ἐνεργὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τῆς χώρας. Ὁ σ. ἐστιάζει στὸ πῶς τὸ περιεχόμενο τοῦ ἰστοτόπου, ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ ρωσικὴ λογοτεχνία καὶ τὸν λογοτεχνικὸ κανόνα, βοηθᾷ στὴν οἰκοδόμησιν ἐνὸς διαδικτυακοῦ διαλόγου ποὺ προσεγγίζει αὐτοὺς τοὺς ἐπαγγελματίες καὶ προάγει τὴ σκέψη καὶ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας σὲ διάφορα κοινωνικὰ ζητήματα. Ὑποστηρίζει μὲ λίγα λόγια ὅτι ἡ ἐπανεκτίμησιν τοῦ λογοτεχνικοῦ κανόνα καὶ ἡ διάλυσις τῶν σοβιετικῶν ἀφηγήσεων γιὰ τὴ λογοτεχνία ἀπὸ τὴ *Foma* διαδραματίζει κρίσιμον ρόλον στὴν καλλιέργεια μιᾶς κοινότητος μορφωμένων ἀνθρώπων καὶ στὴν προβολὴ τοῦ ὁράματος μᾶς νέας πνευματικῆς ἐλίτ γιὰ τὴ Ρωσία.

Ἡ τελευταία μελέτη ὑπογράφεται ἀπὸ τὶς Carrie Frederick Frost καὶ Nadieszda Kizenko καὶ ἔχει τὸν τίτλο: “For the Life of the World: Toward a Social Ethos of the Orthodox Church” [σ. 119-139], δηλαδή ἀκριβῶς τὸν τίτλο τοῦ ἐπίσημου κειμένου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν κοινωνικὴ διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 2020. Πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ

μία αποτίμηση τῆς πρόσληψης τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου ἀπὸ δυὸ βασικὰ μέλη τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς.

Τὸ τεῦχος ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν καθιερωμένη στήλη τῶν βιβλιοκρισιῶν πρόσφατων μονογραφιῶν, ποὺ ἀφοροῦν ἐν γένει τὶς Ὀρθόδοξες σπουδές.

Δρ. Νικόλαος Κουρεμένος